

тування продовольчої безпеки держави, досягненні раціонального рівня споживання продовольства, забезпеченні конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції і продовольчих товарів на зовнішньому і внутрішньому ринках. Також пропонуємо показники, за якими доцільно оцінювати рівень продовольчої безпеки.

Перший з них – це критерій достатності продовольчого споживання, який визначається відношенням фактичного рівня споживання до науково обґрунтованих норм за основними групами продовольчих продуктів.

Другий показник – критерій доступності продовольчого споживання. Визначається відношенням вартості річного набору продуктів харчування, що відповідає науково обґрунтованим нормам на одну людину, до річного доходу на одну людину.

Третій показник – критерій продовольчої незалежності країни. Це частка імпортованого продовольства у загальному обсязі спожитого продовольства. З точки зору гарантування державі продовольчої безпеки цей показник не має перевищувати 30%. Для нашої країни за останні роки цей показник становив 13,7% [3, с. 165].

Висновки

Отже, продовольча безпека – це невід'ємна складова економічної та національної безпеки держави. Сучасні реалії свідчать, що забезпечення регіональної продовольчої безпеки повинно ґрунтуватися на системному підході до вирішення завдань, основними з яких слід вважати такі, як відпрацювання ринкового механізму господарювання та справедливий перерозподіл прибутку між галузями народного господарства; забезпечення ресурсної достатності продовольчих товарів за рахунок нарощування їх власного виробництва; доступність харчових продуктів усім верствам населення незалежно від їх доходів, що вимагає надання відповідних дотацій з боку держави; забезпечення якості та екологічності продовольчих товарів тощо.

Проблема продовольчої безпеки в сучасних умовах вимагає до себе особливої уваги, що пов'язано з негативними чинниками, які впливають на її стан. Для стабілізації ситуації у ряді регіонів та оптимізації продовольчої безпеки доцільно звернути увагу на відновлення матеріально-технічної бази, модернізацію виробництва, збільшення обсягу випуску конкурентоспроможної продукції та розширення її асортименту, забезпечення пріоритетності розвитку регіонів здійсненням державної фінансово-кредитної підтримки підприємств за рахунок розширення видів їх кредитування, а також на створення оптових ринків продовольчих товарів, розширення мережі фірмової торгівлі, зменшення кількості посередників при реалізації продукції, завдяки чому будуть знижені ціни та збільшені об'єми її продажу.

Література

1. Балабанов Г. Продовольчий ринок України: оцінка регіональних відмінностей / Г. Балабанов // Український географічний журнал. – 2009. – №1. – С. 19–26.
2. Борщевський П.В. Продовольча безпека країни: стан і тенденції / П.В. Борщевський // Розбудова держави. – 2009. – №1–6. – С. 66–73.
3. Євдокименко В. Структурно-функціональні складові регіональної аграрної політики / В. Євдокименко, Ю. Лопатинський, Т. Шкабара // Регіональна економіка. – 2010. – №2. – С. 160–166.
4. Пояснювальна записка до проекту Закону «Про продовольчу безпеку України» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gskaz.rada.gov.ua>
5. Скидан О.В. Формування аграрної політики для забезпечення продовольчої безпеки України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://linksdir.com.ua>
6. Щербань В. Економіко-правові засади управління системою продовольчої безпеки / В. Щербань // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит». – 2009. – №2. – С. 163–171.

С.Л. КАРПЕЦЬ,
асистент, Житомирський державний технологічний університет

Дисбаланси показників соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах адміністративно-територіальної реформи

Розглянуті підходи до оцінки рівнів розвитку регіонів і проаналізовані показники збалансованості соціально-економічного розвитку України.

Ключові слова: дисбаланс, збалансованість, розвиток, регіон.

Рассмотрены подходы к оценке уровней развития регионов и проанализированы показатели сбалансированности социально-экономического развития Украины.

Ключевые слова: дисбаланс, сбалансированность, развитие, регион.

Approaches to measuring levels of development of regions and analyze the balance of socio-economic development of Ukraine.

Постановка проблеми. Адміністративна територіальна реформа вимагає оцінки її соціально-економічних наслідків та передумов реалізації. Незважаючи на те, що значна кількість економічних досліджень присвячена питанням соціально-економічного розвитку країни в цілому, й досі маловивченими залишаються питання впливу дисбалансів розвитку окремих територій. Так само малодослідженим залишається питання кількісного порівняння дисбалансів існуючої структури адміністративно-територіальних одиниць та відповідності рівнів соціально-економічного розвитку регіонів.

Як наслідок таких структурних дисбалансів, на територіальному рівні виникає невідповідність реалізації економічного потенціалу регіону. Такий дисбаланс між наявними ресурсами і кінцевими економічними результатами проявляється в низьких значеннях показників соціального розвитку не лише окремих регіонів, а й країни в цілому.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми свідчить, що останнім часом значно актуалізувався інтерес до вивчення проблем дисбалансів соціально-економічного розвитку регіонів України. Різні аспекти цієї проблематики знайшли віддзеркалення в роботах О.М. Алімова, З.С. Варналія, М.І. Долішного, С.І. Дорогунцова, В.І. Куценко, Ю.П. Лебединського, В.К. Мамутова, В.Ф. Столярова, В.І. Пили, Л.Г. Чернюк, М.Г. Чумаченка.

Аналіз сучасної наукової літератури підтверджує, що різні поняття дисбалансів економічного розвитку регіонів несуть подібне навантаження та означають ступінь нерівномірності соціально-економічного розвитку окремих територій. Різні поняття, що застосовуються науковцями, а саме «асиметрія», «диспропорція», дисбаланс тощо, мають схожий зміст. Кожне з перерахованих понять відбиває окремі аспекти феномену нерівності рівнів економічного розвитку – часовий аспект, неспівмірність елементів у статистиці, негармонійна зміна показників в динаміці тощо. У зв'язку з цим виникає необхідність їх уточнення при використанні для опису загального випадку територіальної нерівності. Таким чином, в умовах подальшої територіальної соціально-економічної диференціації постала необхідність розробки методичної бази, що дає змогу оцінити рівні розвитку муніципальних утворень, відповідних механізмів і інструментів, що знижують асиметрію і забезпечують економічний розвиток «проблемних» територій [1, с. 85–87].

За переконанням українських вчених, внутрішні диспропорції та посилення дисбалансу основних показників економічного, соціального, екологічного розвитку України з кожним роком усе виразніше свідчать не лише про збереження нерівномірності, а й про поглиблення поляризації та розриву в темпах та характері розвитку між окремими територіями в межах кожного обласного регіону. Такий стан втілюється у типових депресивних територіях регіонів та субрегіонів і є характерною ознакою розвитку кожної області України [2, с. 54].

Вищезазначене доводить, що аналіз дисбалансів показників соціально-економічного розвитку регіонів необхідно реалізовувати із системних позицій, що передбачає як дослідження різноманітних зв'язків між явищами одного структурного рівня, так і відстеження взаємовпливів між явищами, процесами різних ієрархічних рівнів. До першого типу зв'язків можна віднести дослідження впливу різноманітних соціально-економічних факторів на рівень життя населення території. Інший якісно відмінний тип зв'язків отримуємо при аналізі рівня життя населення як складової системи вищого структурного рівня [3, с. 93].

Метою статті є аналіз показників збалансованості соціально-економічного розвитку України при формуванні принципів адміністративно-територіальної реформи.

Виклад основного матеріалу. Серед підходів, що використовуються у світі, країнах Європи для визначення і порівняння дисбалансів соціально-економічного розвитку, загальноновживаним вважається Індекс глобальної конкурентоспроможності (ІГК). ІГК 2010 року заснований на методологічній основі конкурентоспроможності і соціально-економічного зростання країн Всесвітнього економічного форуму, в тому числі України, що дає можливість проаналізувати та порівняти соціально-економічний дисбаланс розвитку її регіонів (рис. 1).

Результати застосування такого комплексного методологічного підходу для оцінки регіонів України попри відставання у світовому порівнянні вказують на дисбаланс у вигляді випередження соціально-економічного розвитку Київської, Донецької, Дніпропетровської областей та відставання більшості інших регіонів. У поточному дослідженні лідери та аутсайтери огляду відстають один від одного більш ніж на 50% (рис. 1).

При цьому важливим чинником зростання потенційних можливостей економіки і особливо забезпечення їх реалізації є підвищення збалансованості між різними видами ресурсів, що забезпечують розвиток економіки. Очевидно, регіональний дисбаланс між наявністю ресурсів (грошових, трудових) є однією з головних причин кінцевого дисбалансу соціально-економічного розвитку окремих територій країни.

При використанні різних методичних підходів аналізу соціально-економічного розвитку регіонів, на наш погляд, вкрай важливим є дослідження саме людського ресурсу. Якість життя як комплексний показник людського розвитку наочно демонструє джерела соціально-економічних дисбалансів регіонів. «Індекс якості життя» – композитний показник, в який складаються отримані середні оцінки, відображає відносні результати регіонів, за базовим 2010 роком.

Рейтинг, що заснований на соціальних параметрах МЦПД, виділяє переважно Київ (4,4 бала), Харківську область (4,2 бала), Севастополь (4,1 бала). Області Західної України знаходяться у відносно комфортній зоні. Показники Східної індустріально розвиненої України, незважаючи на значний рівень економічного розвитку, переважно відстають за інтегральними оцінками якості життя: серед них –

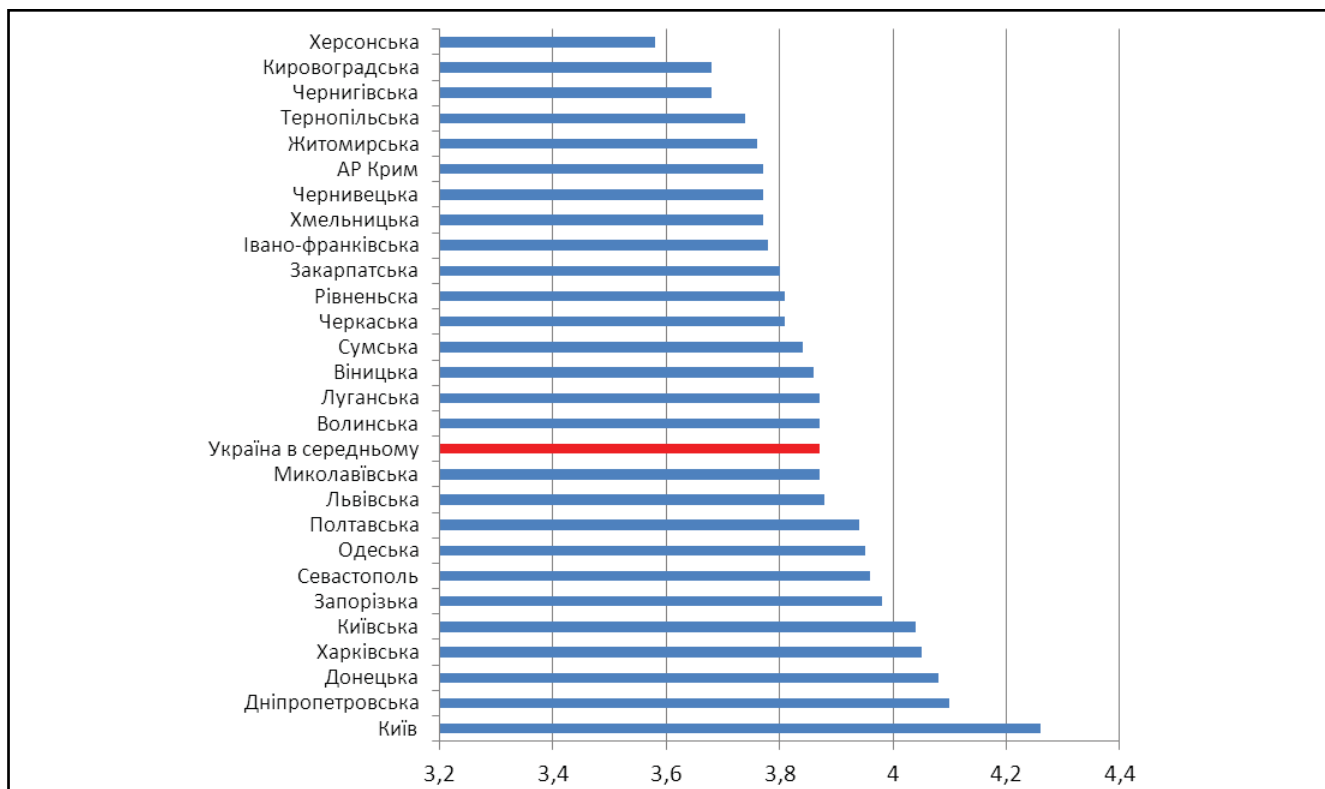

Рисунок 1. Рейтинг конкурентоспроможності регіонів, 2010 рік

Джерело: підготовлено автором на основі даних [4].

Луганська (3,1 бала), Донецька (3 бали), Дніпропетровська (3 бали) області.

Інші важливі показники, що, на нашу думку, доцільно дослідити з метою виявлення дисбалансів у соціальній сфері регіонів, – рівень оплати праці та безробіття. Для комплексної порівняльної оцінки рівня середньої заробітної платні та безробіття нами застосовано синтетичний показник відношення заробітної платні (з/п) до безробіття у регіональному розрізі. Наявне відношення показнику характеризує, наскільки заробітна платня регіону відповідає безробіттю у ньому та, на наш погляд, найбільш повно характеризує структуру регіональних дисбалансів у сфері зайнятості (рис. 2).

Результати аналізу, складеного нами, синтетичного індексу зайнятості та оплати праці, вказують на вкрай нерівномірний його розподіл у регіональному розрізі. Соціально-економічні умови праці, що характеризуються обраним показником, значно випереджають міста республіканського підпорядкування – Київ, Севастополь, а також переважну більшість Східної та частину Південної України. Волинська, Черкаська, Житомирська, Вінницька, Сумська, Рівненська, Чернігівська, Тернопільська, інші області, за нашими розрахунками, мають відставання від рівня показників у декілька разів, що вказує на первинну причину дисбалансів соціально-економічного розвитку регіонів.

Диспропорції за кількісними і якісними показниками соціально-економічного розвитку існують і усередині регіонів. У кожній області України існує декілька депресивних територій, кілька сотень міст і селищ, що існують практично за ра-

хунок одного містоутворюючого підприємства, незадовільний стан економіки якого значно ускладнює соціально-економічне забезпечення всього місцевого населення [5].

Серед інших важливих джерел соціально-економічного розвитку регіонів, на наш погляд, слід визначити інвестиції. Існують наукові підходи, за якими інвестиції оцінюються як інтегральний показник соціально-економічного розвитку регіону.

Світова практика показує, що досягнення стабільного економічного зростання можливе за наявності інвестиційних ресурсів у межах 19–25% ВВП – в Україні їх частка становить близько 12–13%. У регіональному розрізі даний відсоток може коливатися, але ситуація зі зменшення бюджетних капіталовкладень та слабкої інвестиційної мотивації приватних підприємницьких структур зберігається. За умов відносно низьких обсягів залучення капіталів у формі кредитів, прямих і портфельних інвестицій стає неможливим не лише соціально-економічний розвиток регіонів, а й їхня економічна стабільність [6]. При цьому інвестиційна привабливість регіонів – це узагальнююча характеристика окремих регіонів із точки зору ефективності здійснення в них інвестиційних вкладень.

Для цілей аналітичного дослідження регіони з іноземними і капітальними інвестиціями, що здійсненні у підприємства регіону, класифіковані нами за трьома групами, що мають відповідну характеристику. Наявний підхід рейтингування регіонів на основі умовного розподілення широко застосовується у світовій аналітичній практиці [7, с. 10–17, 8].

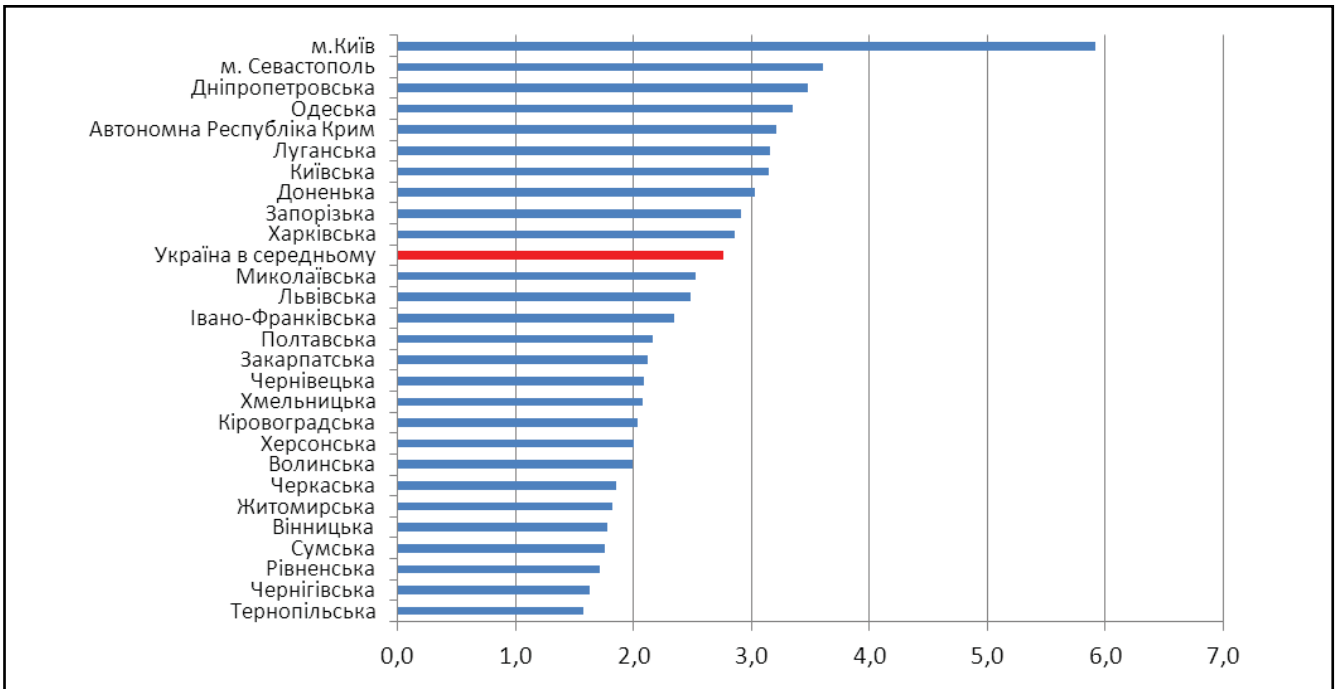

Рисунок 2. Відношення з/п до безробіття у розрізі регіонів, 2010 рік

Джерело: складено автором за даними Держкомстату України.

Унаслідок значного дисбалансу інвестицій на регіональному рівні показники їх середніх значень на одне підприємство розподілені в Україні вкрай нерівномірно. Порівняльна характеристика рівня іноземних інвестицій у підприємства

за категоріями свідчить про розрив між ними у 6,7 раза (табл. 1). Найвний дисбаланс економічних чинників соціального забезпечення регіонів свідчить про погіршення такого структурного розриву із часом.

Таблиця 1. Розрахунковий рейтинг забезпечення регіонів України іноземними інвестиціями, 2010 рік

Україна/область/регіон	Середній рівень інвестицій у підприємство регіону, \$ тис.	Рейтинг
Київ	87,6	1 група (вище \$20 тис.) – у середньому 38,6
Дніпропетровська	72,2	
Харківська	35,6	
Київська	31,1	
Донецька	21,8	
Івано-Франківська	21,7	
Львівська	19,4	2 група (вище \$10 тис., але менше 1 групи) – в середньому 15,7
Запорізька	19,1	
Волинська	17,4	
Закарпатська	16,9	
Рівненська	15,1	
Автономна Республіка Крим	15,1	
Сумська	15,0	
Одеська	14,6	
Полтавська	14,4	
Луганська	13,9	
Севастополь	11,2	3 група (нижче \$10 тис.) – у середньому 5,8
Черкаська	9,9	
Житомирська	9,7	
Херсонська	6,7	
Вінницька	6,7	
Хмельницька	6,7	
Чернігівська	4,8	
Миколаївська	4,5	
Чернівецька	3,6	
Тернопільська	3,0	
Кіровоградська	2,7	
Україна в середньому	34,5	

Джерело: розраховано автором за даними Держкомстату України.

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

За підходом, що запропоновано нами для оцінки регіональних дисбалансів соціально-економічного розвитку регіонів, побудовані інвестиційні рейтинги груп областей України, що надає можливості оцінити й порівняти інвестиційні джерела привабливості регіонів (табл. 1). Використовуючи запропонований рейтинговий підхід, на наш погляд, до підприємств із першою групою обсягів інвестицій слід відносити регіони-лідери з обсягами вище \$20 тис. Середня категорія другої групи складається переважно з підприємств Східної України, Києва, Івано-Франківська. Друга, найпотужніша група областей України має середній обсяг інвестицій на одне підприємство – \$10–20 тис. Група з самим низьким рівнем інвестицій складається з таких областей: Черкаської, Житомирської, Херсонської, Вінницької, Хмельницької, Чернігівської, Миколаївської, Чернівецької, Тернопільської, Кіровоградської. Значний дисбаланс обсягів інвестицій у регіонах-лідерах та аутсайдерах призводить до того, що відносний показник інвестицій в одне підприємство за показником «Україна в цілому» входить до 1 групи.

Нами були додатково проаналізовані рейтинги капітальних інвестицій, основу яких складають капітальні вкладення, – це витрати на будівництво нових, розширення, реконструкцію та технічне переобладнання наявних основних фондів виробничого та невиробничого призначення. Виявлена нами загальна структура інвестицій в основний капі-

тал (табл. 2) зберігає свою диспропорційність для різних регіонів України.

На окремі регіональні показники вплинуло будівництво інфраструктурних об'єктів до Євро-2012 (Львівська, Донецька області, Київ). При цьому, за нашими розрахунками, між крайніми показниками рейтингу інвестиційного забезпечення регіонів України капітальними інвестиціями існує розбіжність у більш ніж півтора рази. Наведена статистична база дозволяє стверджувати, що ряд областей III групи, а саме Черкаська, Закарпатська, Чернігівська, Кіровоградська, Тернопільська, Миколаївська, Волинська, Херсонська, мають найнижчий порівняльний рейтинг обсягів капітальних інвестицій у підприємства регіону.

Отже, поточний стан соціально-економічного розвитку регіонів України можна пов'язати з тим, що ринкові трансформації на територіях, у соціумі, здійснюваних в інтересах поліпшення макроекономічної стабільності та покращення соціальних гарантій, без оптимізації взаємин центральних органів влади і управління з регіональними і муніципальними, розширення компетенції останніх в соціально-економічному розвитку територій.

Як наслідок такого процесу, в економіці України у регіональному розрізі не відбувається процес активного інвестування з метою виробництва кінцевого економічного продукту. У свою чергу, виробництво продукту регіону, що базуєть-

Таблиця 2. Розрахунковий рейтинг забезпечення регіонів України капітальними інвестиціями, 2010 рік

Україна/область/регіон	Середній рівень капітальних інвестицій у підприємство регіону, тис. грн.	Рейтинг
Полтавська	251,5	1 група (вище 140 тис. грн.) – у середньому 178,9 тис. грн.
Київська	244,9	
Івано-Франківська	205,8	
Запорізька	176,9	
Донецька	162,1	
Житомирська	155,3	
Автономна Республіка Крим	153,4	
Дніпропетровська	152,0	
Львівська	146,7	
Київ	140,0	
Вінницька	138,9	
Луганська	137,7	
Рівненська	135,1	
Харківська	129,8	
Севастополь	128,9	
Одеська	128,0	
Чернівецька	128,0	
Хмельницька	124,6	
Сумська	121,5	
Черкаська	117,3	
Закарпатська	116,3	3 група (нижче 120 тис. грн.) – у середньому 107,6 тис. грн.
Чернігівська	116,1	
Кіровоградська	116,0	
Тернопільська	112,2	
Миколаївська	108,7	
Волинська	101,8	
Херсонська	72,0	
Україна в середньому	146,0	

Джерело: розраховано автором за даними Держкомстату України.

ся на інвестиціях, механізми його використання мають дуже плідну прив'язку до території, де загальні результати все одне будуть значно залежати від географічних, етнічних, культурних, релігійних та інших факторів місцевого значення.

Валовий регіональний продукт як кінцевий результат економічної діяльності регіонів України характеризує не тільки територіальні, а й структурно-складові дисбаланси. Серед важливих факторів відтворення нами досліджувалися соціальна та інвестиційна складова доданої вартості, що методологічно утворює регіональний продукт у СНР (рис. 3).

На рис. 3 наведено рейтинг виробництва валового регіонального продукту за регіонами України в 2009 році. Узагальнюючи функціонування соціально-економічної системи, поточні обсяги валового регіонального продукту доводять, що фактори його виробництва справляють на нього значний вплив.

Ті області України, що мали найгірші показники з інвестицій, економічного і соціального розвитку, забезпечення, мають відставання у виробництві по відношенню до лідера у декілька разів. Незважаючи на те що оціночний показник якості життя у ряді західних регіонів України знаходиться на рівні вище середнього, показники обсягів випуску валового внутрішнього продукту на одного мешканця у Чернівецькій (9383 грн.), Тернопільській (10 240 грн.), Рівненській (11 699 грн.), Волинській (11 796 грн.) областей знаходяться на значному відставанні по відношенню до середнього рівня по Україні (19 832 грн.).

Відсутність ефективної виробничої і соціальної політики в регіонах стала прямим наслідком незбалансованості та неефективності наявної в Україні системи територіально-ад-

міністративної влади, гальмуванням процесу реалізації економічних реформ в інтересах усього суспільства. Вкрай несприятливо впливають на здійснення прогресивних структурних перетворень існуючий дисбаланс повноважень між гілками влади у регіонах, відсутність цілісної системи стратегічного планування на рівні регіонів.

У теперішній час до складу України за адміністративно-територіальним устроєм входять різні регіони з різною площею, кількістю та складом населення. Разом із тим, на наш погляд, дисбаланс у завантаженості територіальних одиниць будь-якого рівня вимагає індивідуального підходу бюджетного фінансування, соціального забезпечення. Фактичні дані підтверджують нерівномірність кількості мешканців адміністративно-територіальних утворень нижчого рівню за розрахованим нами показником (рис. 4).

В основу наступного, територіального, показника покладено розрахунок середньої кількості мешканців на одну адміністрацію, що дає можливість порівняти різні регіони між собою. Розрахункові статистичні дані свідчать, що у теперішній час спостерігається переобтяження одних регіонів (Донецька, Луганська, Дніпропетровська обл.) та недовантаження інших (Чернігівська, Житомирська, Сумська, Полтавська, Хмельницька, Тернопільська, та ін. області) кількістю адміністративно-територіальних адміністрацій (рис. 4).

Отже, принципи майбутньої адміністративно-територіальної реформи мають враховувати особливості територіальних громад, необхідно також враховувати «ринок» розселення та показники середньої відстані між населеними пунктами у системах розселення (ця відстань може бути обчислена за рядом показників: індекс віддаленості, відстань до найближчого

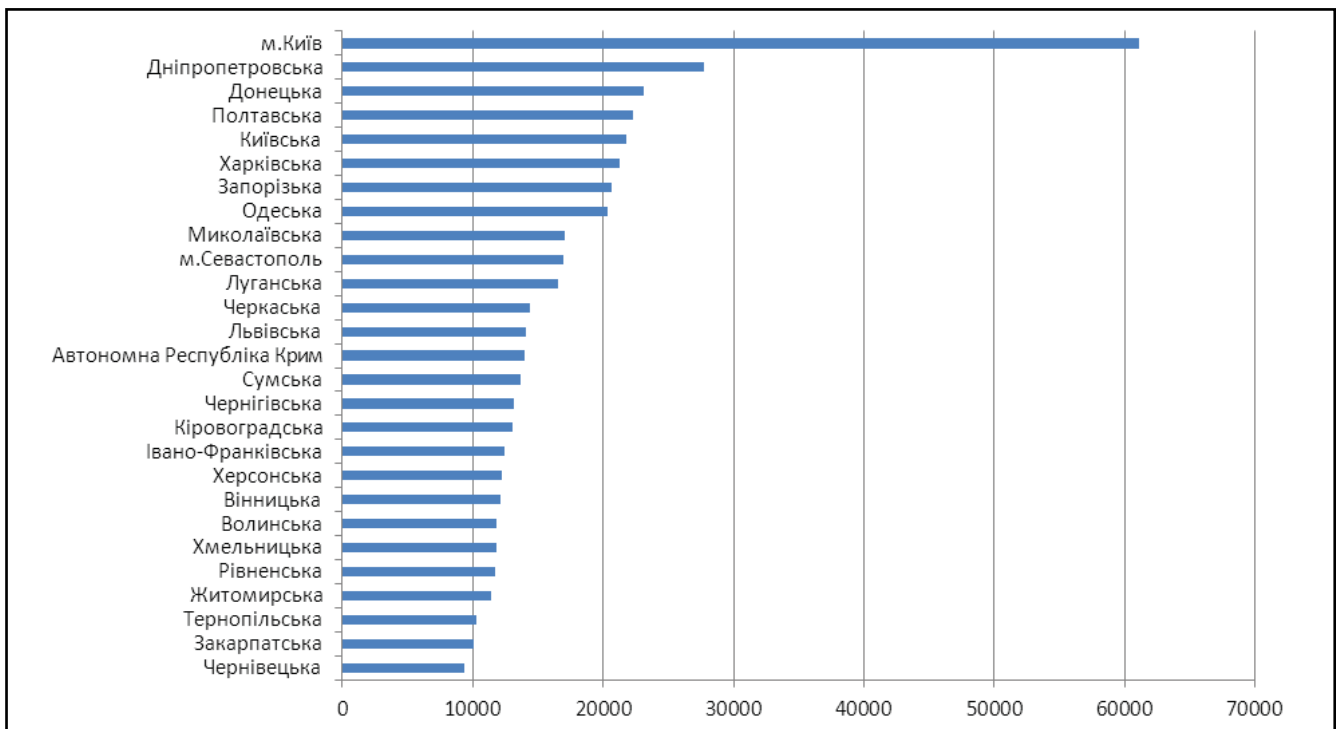

Рисунок 3. Рейтинг валового регіонального продукту у розрахунку на одну особу, 2009 рік, грн.

Джерело: впорядковано автором за даними Держкомстату України.

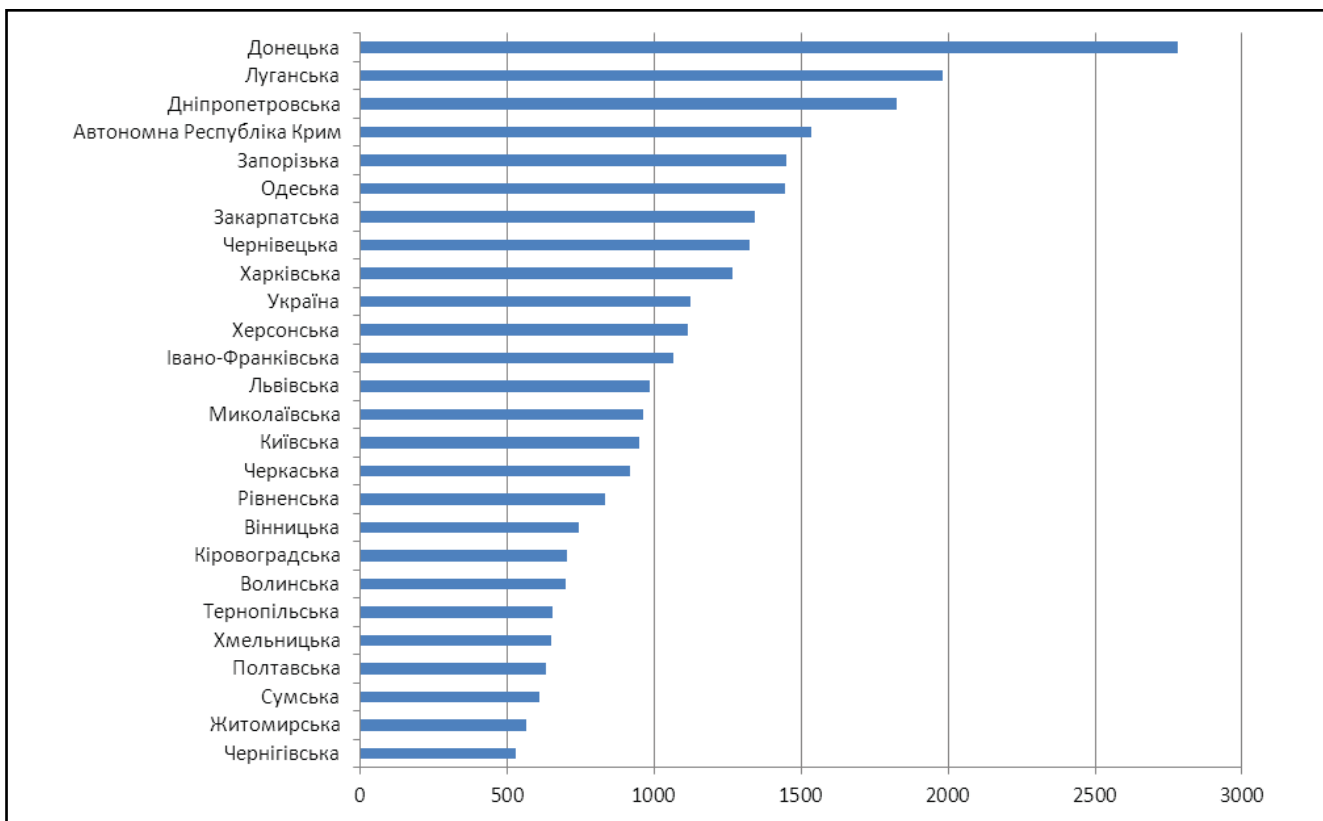

Рисунок 4. Середня кількість мешканців на одну адміністрацію, 2010 рік

Джерело: розраховано автором за даними Держкомстату України.

сусіда, критерій сусідства та ін.). Слід відзначити, що в Україні середня відстань між сільськими населеними пунктами становить 2,8 км. Вона змінюється від 2,2 км (Тернопільська і Чернівецька області) до 10,1 км (Закарпатська область). Якщо при цьому система розселення компактна і центр громади буде визначений як більш–менш геометричний центр, то зв'язки між поселеннями будуть оптимальними. Але в умовах гірської чи заболоченої території або у системах розселення, що сформувалися вздовж річок, головне село громади не завжди буде центральним відносно розміщення у ній поселень. У такому разі відстані між ядром громади та периферійними селами ще значно збільшуватимуться, а відповідно транспортна доступність зменшуватиметься [9, с. 12].

Висновки

Дисбаланс соціально–економічного розвитку, що виявлений проведеним аналізом на рівні важливіших регіональних показників, можна класифікувати за двома напрямками – економічним та територіальним. Таким чином, при формуванні принципів адміністративно–територіальної реформи в Україні необхідно вирішити питання дисбалансів, що впливають на обсяг та структуру валового регіонального продукту:

- соціального становища, зайнятості, оплати праці;
- недостатньої та незбалансованої здійснення інвестиційних вкладень.

Аналіз показників соціально–економічного розвитку регіонів вказує на їхній територіальний дисбаланс, що пов'яза-

ний із складом та кількістю адміністративно–територіальних одиниць певного регіону.

Література

1. Попов П.А. Дефиниции социально–экономической асимметрии муниципальных организаций региона // Социально–экономические явления и процессы. №5 (021), 2010. – С. 85–88.
2. Семенов В.Ф. Застосування методів територіальної диференціації для оцінки економічного потенціалу регіону. // Регіональна економіка. №1 (5), 2010. – С. 54–61.
3. Садова У. Факторний аналіз рівня життя населення в регіоні з пониженою місткістю ринку праці / У. Садова, Л. Семів // Регіональна економіка. – 2005. – №2. – С. 92–102.
4. Бойко Т. Звіт про конкурентоспроможність України 2011. На зустріч економічному зростанню та процвітанню // Фонд «Ефективне Управління» у співробітництві із Всесвітнім економічним форумом / Т. Бойко, І. Газізуллін, І. Гончаренко, та ін. – Режим доступу: www.feg.org.ua
5. Лібанова Е. Людський розвиток в Україні: можливості та напрями соціальних інвестицій / НАН України; Ін–т демографії та соціальних досліджень; Державний комітет статистики України / Е.М. Лібанова та ін. Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. 2006. – 356 с.
6. Фонрабе С.В. Залучення іноземних інвестицій до економіки регіону як основний показник розвитку економіки країни. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://s-journal.cdu.edu.ua/ba-se/2008/v6/v6pp181-182.pdf>

7. Захожай В. Статистика інвестиційної діяльності / В. Захожай, М. Кіт // ПЕРСОНАЛ. Журнал інтелектуальної еліти. – 2007. – №8. – С. 10–17.

8. Рейтинг социально-экономического положения субъектов РФ. Итоги 2010 года. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://vid1.rian.ru/ig/ratings/rating_regions_2011.pdf

9. Заставецька О.В. Географічні засади формування територіальних громад у світлі нового адміністративно-територіального устрою України // О.В. Заставецька, Т.Б. Заставецький. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Географія. – Тернопіль, 2005. – №2. – С. 10–13.